

«Бузулбас эвилел» деп конкурска ХОЙНУН ШЫДАЛЫ—КУДУРУУНДА

Өт-бүлөдө сес кижинин чеди эи өрөнүн турар. Бейи—школада, ийи бодуусу партия өоредилгенде, хоймеривис келир чылын база-ла парта артынга олуруттар. Мынчал кээрде, биске өоредилгенде лашкаар кижини турбас апар-дыр. Мактаймайн-дыр мен. Улуг огулум «Анык астроном-72» деп шуулганга киржиң чорааш, Новосибирскиден чоокта чаа келди. Оон бичеги эки өоредилгенде болган клази-бизе Шупенскоеге аян-чорук кыл чорду. Эээдлерин серин чабатта үнүш-бойдуз хайгаар-рап, лентер номчул, мал-ма-ла-даа көрүштүлөр. Шыдал кире берген оолдарым-бизе сипегиле, кайжа-хорая-даа сеп-дегенел. Уругларынч чайгы дшттамылгагы халас барбайды; буттарыга, хойга-даа ажыктыг болду. Оларга дуулаар чүгүм бисте оодакып турар-дыр. Мадчынарнын ажы-тадууну хой келин куруне долу тайды-рылгада деп халас өоредиле, кызыл-дыр, чуртгаар, чыгыл, чыркы оран-сава-бизе бүрүн залдырган-дыр. Кайта, кимини чуртулда мычар сатыш човал турары? Номчул, дынал турар биче Ховар! Кимга-да хойчу бээр-дыр, орток ба-за-ла тейин итээр апар, Школа. Өоредилге, Өт-бүлө. Бо үш белдирлешкек айтырыгн бөгүнү сески шиптирелер турар-дыр. Уш оожа-жыга деп болуп алган, демешкир. Ботулу, өскеник-даа ажы-төлу дайык, дуалажырын хүлүндим, эштер деуутаттар! — дээш, узун дурт-сынын, чагыяк улуг кулактарын, арганымаар, күү кижини хамыктыг артынга олуруп аларга, мурунда олурагандардан ушчок белди көздүлү.

О черк

мишаал, алаактырынын ора-даштын.
— Бичан аалга чок-ла бош-тай мен. Чысык харын кеежэ дургу, ол дайны атсы тура тутучу, дурт чус ажык кода-нын амы-тынни алган кижини минаан, Серемчялг, эрсе-ле болган чорду! — дээш несе-ди-ди. — Дошкун-ла оран бо.
«Калаван Чысык дээр-дир эрсе-ле» деп сактыл албы-шаан, айтырдым.
— Бичан аалга турбайн, нага чораямыр оо? —
— Кызылга, [Наалыма-га болгай. Халап-бизе кадай ачы-дыр сепиржин алган, тулчун турган өйдө, мен Кы-чыдын чайгы театрынга оюн-корттоп, оон келгеш, аалчы-лар бажынылга, аргы ак чор-ган шитинге уду-ноорал чорт-ган кижини болган. Чогуу угу-рыш-лаа кайыл келир, аал оран, азыраан мал, акы-то-алан ш ал-сатыштан ыра-вай, адырларым-дулдерини чы-ла хонган чүве-ле болгай. Байырлап-наалымаар маалам ол өйдө мел эвес, харын кадай турган чүве-дир ийин дидир. Боуна аллар-мактал чүктөл адыксар кууэл мила чок бол-ду. Бичанган мен «халлаан» өгөлдөим.
— Шутузуу-на кадайылап кырычче чүуи каагытпай, чу-гаалап көрүрөм, черде чүгө кагыт ачы-хавыга дээш на-дынап чораямыр оо? Салты-чокта, ситен бажы шич-чөсөс дикжи ийи чоп?
— Ашты-лаа эвес ийини ынар. Сөөлү ийи-үш чылда чүгөр малын дарткен чылда-гаанарын мындагы бирээле, хамык укур — Чысыкка, Блар, тудар, эмискиятэр, ча-гыштыр, мен чок үемде, ка-лардыр-кынымазы-даа чок кижин — дээш, шпэжл-бизе чу-рагайлар адай-дыр.
— Чүс башка онааштыр 1970 чылда — 83, оон соринда 87, а бо чылын 96 хураган ал-дымыс. Бир хойдан дук кыр-гырынын панын доктаамал кууседип келгеннис-ле шын. Бо юбейлиг чылда харын каш килотрам артыкка-даа аалдык. Чыл бүрүз-ле шы-галда болур чүве-дир. Ийиле, маалым баш дүзү — чениле дикжи. Ийи чыл бүрүзгөр му-тур беш тоинам (панын кы-дыг), эркен чылын оон бир тоина хойчу, бо чылын 7 тон-на ситен белеткен аалдыкыс. Бизе школаты оолдарын, Владимир, Борис алышкылар-нын дузалакчын — Саая Дам-байын үлү дика улуг. Ийи эолчогонд калат джорге-ле — улаттырган колдан-дыр. Оон хире-чергени-биле оларнын, белеткэр ситенин чөмөчүн улугдарын барымдалашкан, ача немей бүтк-бүрүчү база чып турар улус бис.
— Мал көвүзүндө, одар со-лүп көкери бээ көвүдээр шыжакы?
— Чугааюк. Ол дээрге се-миртилетин дүрүм-дүр. Күс — деңгилетин туртугууш-кунуц үеи. Доростерини; «Товениц шыдалы-мөгенин» дикжир мишаан, хойнуц шы-далы-кудуруйла-ла болгай — деп, малчын балдыктым.
Ол, бо уадада, база-ла ха-мыч чүвени бодудан чаптал-кыш, кадайгыче, оолдарынче, алак соода, дузалакчыгыче чүгө каалты. Ам каячыар.

Олар баштайгылар болганнар

Оларнын арамында компо-зитор Чыргал-оолду-даа ан короо. РСФСР-нин уран чү-зүцү аалдары ажылдакчы-мыс, Тыва АССР-нин Күрүнө шапталынып лауреады Алекс-ей Чыргал-оолду «Алдан маалдыр» деп симфония поэм-ын болган өске-даа он-он ырларын, чогаалдарын бистин номучуларымыс билэр. Ук ажылдар тыва улустуц муз-ыка културамында көсүк чер-нин эелен турар чогаалдар сааныга хамааржыр.
Чогаалдыкы ажылдакчы киж-и улусту өрөштинээр, бек кезде өорөнч чорууру эки чагыл болгай. Леонид Парай-левич тыва улустуц ырларын, алгачкыларын күзөлдө-биле чымы, оон бодуну чогаалдык ажылынга амыктап кел-ген.
Ада-чурттуу Улуг даймын-ныч чыдыр. «Бүгү-ле чүве-ни фронтта!» Бүгү-ле чүве-ни — тылселге!» деп кий-гырыга тыва улусе база кы-тыжым, улуг Совет Эвилелиге ачы-дууламын чедирин тур-ганнар мичаарымыс билэр. Ук ажылдар тыва улустуц муз-ыка културамында көсүк чер-нин эелен турар чогаалдар сааныга хамааржыр.
Чогаалдыкы ажылдакчы киж-и улусту өрөштинээр, бек кезде өорөнч чорууру эки чагыл болгай. Леонид Парай-левич тыва улустуц ырларын, алгачкыларын күзөлдө-биле чымы, оон бодуну чогаалдык ажылынга амыктап кел-ген.
Ада-чурттуу Улуг даймын-ныч чыдыр. «Бүгү-ле чүве-ни фронтта!» Бүгү-ле чүве-ни — тылселге!» деп кий-гырыга тыва улусе база кы-тыжым, улуг Совет Эвилелиге ачы-дууламын чедирин тур-ганнар мичаарымыс билэр. Ук ажылдар тыва улустуц муз-ыка културамында көсүк чер-нин эелен турар чогаалдар сааныга хамааржыр.

Мол дугайында делгелге

Республиканын Алдан-Маалдыр аттыг чурт-шичиле музейинде совет-моол найрал айныга тураскалган делгелге бол. Ону музейини ажылдакчылары А. Дамдычан биле Т. Кыргыс белеткен кылганнар. Ангы Моолдун көдө ажыл-агый болган үлестур талазы-биле те-диншикшерини студенттер, диаграм-ларда көргүсөк.
Бистин мурунуга көдө ажыл-агый каттыкшыкшынарнын араттарымыс карап четес шойту чурткан олар-ларын, Улан-Баторун пое-таамы фабрика-зынч пектерин, күрүнө ажыл-агыйлар-нын хову, шолдерде чагай дүжүттү ажаал ан турарын тоожан фото-чур-уктары аскалган. Оу ышкан «Күп-ажыл-ды кижинге тураскалган» деп эге-би-ле бөгүнү Моолдун күп-ажылчы ма-дарларынч дугайын чууаалап турар.
Ол чоңуну културалык болган амдыралынын дугайын делгелге де-леге-рей-биле көргүсөк. Моолдун театр-ларынч сценаларыга совет болган да-штык чурттарыны шпн чогаалчыларынын драмаларын, шпнлерин, комедияларын көдө оңуктеринч улуг сонургал-биле моол турарынын дугайын оон көрүп ан болуур.
Делгелсени көргөн улусе буручу Моол-дун архитектура тураскаалдары-биле база танысар. Ол дээрге байкап национал хээ-лер болган тывыгыр сивабин чаап кыл-ган хура-хит, ордулар-дыр. Моолдун уран-шөвөр мастерасинч чаан, сива-бин кылган чүүдери келген кижилерин сонургалын боолурун.
Акы-дунма Моолдун хүн бүрүдө улам чаартылып, шырай кирин турар наймысла-лы Улан-Батор дугайында фотосейд кижини сагып-сеткилин чайгаар-ла хаара туду бээр. Ында Тайбыц проесктан, пионерлеринч ордуу, Чойбалсан аттыг күрүнө университетинч топ өоредилге коруузу, «Улан-Батор» аттыг аалчылар бажыны болган өске-даа тууалар му-сейге чыгылашарынч сонургалын болду-рун турар.
С. КУУЛАР.

Менгилеринч чажыды

Республиканын Эртемдер академиясынын «Академия» артемдерини Казалстанын мичи-гарма черлерини шичи-биле калып чораш келген-дир. Соңу Гани-Шань сивиде Шпалексийин мичи-дожу чалтымы калбарган деп со-лун турма кылдылар. Оу ышкан мичи-дожуу хар-касас — баркы 70.000.000 кубометр дош элэн чымын багыны илерэн.
Бизе бир солуу чүрү бар: чокта чаа ол мичинч өл-шым дүргөн элгеш турсо-кындан улам мийаал бар чыккан болза, акы үдө теж-чигитерге оон хирер суу өлгөжүн, атмосферадан алыр ашыгыс улам көвүдээш.
В. ГАИЖА.
(СЭТА-нын корр.).
А.ТМА-АТА.
ӨДҮРЕКТЕР КАШ
ХАРЛААРЫ?
Камчатка чартык ортудук-туң соңу таламыс алуруг өдүрүкчө чораш элел кадан ак дөмдөр оон казыны —

ЛЕОНИД ИЗРАЙЛЕВИЧ

Леонид Исраилович. Оон-биле кады дирижер Ми-ронович, шпни ыр удурту-чуу Булатов бир деминг ажылдап турганнар. Угүңдө адаанымы артерист, компо-зииторлар ам бистин ресубли-када — ат-сурбалыг кижилер аларынын кым-даа билэр.
ган. Анык тыва уран чү-зү бо айтырыга хамааржыр ба-за саалдарын чедирин тур-гын бэлдигер. Литература-музыкалык монжатарын театр уштинешинч концерт-теринге белеткен тургулаан. Маалдыр танкистер, эрсе-ди-ди партизаннар дугайында акы-дунма хой националдыг совет өт-бүлөгө каттышкандан бээр ам 28 чыл эркен.
Тывага ажылдап турган үе-линде Л. Израйлевич музыка чогаалдарын бижигенер. Оларынч арамында «Саян ма-рыжы», эки турмуцалга ту-раскааткан «Ровноич маа-

Олар баштайгылар болганнар

Оларнын арамында компо-зитор Чыргал-оолду-даа ан короо. РСФСР-нин уран чү-зүцү аалдары ажылдакчы-мыс, Тыва АССР-нин Күрүнө шапталынып лауреады Алекс-ей Чыргал-оолду «Алдан маалдыр» деп симфония поэм-ын болган өске-даа он-он ырларын, чогаалдарын бистин номучуларымыс билэр. Ук ажылдар тыва улустуц муз-ыка културамында көсүк чер-нин эелен турар чогаалдар сааныга хамааржыр.
Чогаалдыкы ажылдакчы киж-и улусту өрөштинээр, бек кезде өорөнч чорууру эки чагыл болгай. Леонид Парай-левич тыва улустуц ырларын, алгачкыларын күзөлдө-биле чымы, оон бодуну чогаалдык ажылынга амыктап кел-ген.
Ада-чурттуу Улуг даймын-ныч чыдыр. «Бүгү-ле чүве-ни фронтта!» Бүгү-ле чүве-ни — тылселге!» деп кий-гырыга тыва улусе база кы-тыжым, улуг Совет Эвилелиге ачы-дууламын чедирин тур-ганнар мичаарымыс билэр. Ук ажылдар тыва улустуц муз-ыка културамында көсүк чер-нин эелен турар чогаалдар сааныга хамааржыр.
Чогаалдыкы ажылдакчы киж-и улусту өрөштинээр, бек кезде өорөнч чорууру эки чагыл болгай. Леонид Парай-левич тыва улустуц ырларын, алгачкыларын күзөлдө-биле чымы, оон бодуну чогаалдык ажылынга амыктап кел-ген.
Ада-чурттуу Улуг даймын-ныч чыдыр. «Бүгү-ле чүве-ни фронтта!» Бүгү-ле чүве-ни — тылселге!» деп кий-гырыга тыва улусе база кы-тыжым, улуг Совет Эвилелиге ачы-дууламын чедирин тур-ганнар мичаарымыс билэр. Ук ажылдар тыва улустуц муз-ыка културамында көсүк чер-нин эелен турар чогаалдар сааныга хамааржыр.

«Заря» команда (Ворошиловград) футбол талым-би-ле 1972 чылда ССР-нин чемпи-онуну. Бо чурткан оларлар (солгай талдан ол талгае) Юрий Елисеев, Владимир Старнов, Виктор Куанов, Александр Ткаченко, Анатолий Курков, Владимир Малинин, Сергей Куанов, Влади-мир Абрамов болган Влади-мир Оппенгейк; турар уду-тар — ачы Александр Олей-ник, Вячеслав Семенов, Вла-димир Белоусов, Анатолий Шульженко, Александр Жу-ровлев, Михаил Форкаш, Ва-лентий Коппи, улуг тренер Герман Зонин, Вячеслав Па-влов, Николай Пичуик, Юрий Васенин, командалын тренери Владимир Глухарев.

Чая маршрутту тургузар

Мооң мурунда Кызыл-Бай-Хаак арамыга мацвар автобус «Мелгедей» совохуц хүдө-ле ийи удуа таварын эртин турда, совохс товууц чурттакчыларыга таварыч-лыг болганында чон оору-даа турган чүве. Ам мидик эвес, өорүшкүсө өшкө, хары-даа хомудан турар, апар-ган бис.
Кымылдан үшөгөн автобус совохуц үдө совохса чакгыс катан келир, ол чораш Кара-Булуң, Доора-Халың сал-бырлары тавараш, Бай-Хаакче чоруй бээр. Чамдыкта совохс төвүгө беин докта-ныс апарган. Дүш соода, ке-лир автобус Межегейке шуут келбетээд, Илчачап район төвү болган Кызыл баар кижилер өске машиналар дозу, хой уш-парты чидирин турар.
Автобус аргымылаан эр-ги расписанье буугар катан тургузар, азы Кызыл — Ме-жегей арамыга маршрутту тургузары чутула апарган.
Ч. ТАВАА.

Сеткилимниң ханызындан

Баштай бертинген, дара-зында медресаны оскунган, кайма-даа таварылганда «Ила-на эмнедегине чыдып эр-тиндил. Мындагы берге бай-далла мени камгалат, ка-дышшымын катан турсе-кан эчилер Раиса Алексее-ва, Куулар Айымыа, Людми-ла Осипова, оон-лаа өске-келерге сеткилимниң ханы-зындан оорун четтиргеним ишерттим.
О. САВЫН.
Чоң-Хемчик район.

Хуу шыгжамырлар

Хой мийаал ажылчынар, албай-хаачылар болган кол-хоулар ажаалта кассала-рынга боттарынын ачы-хө-реңгизин шыгнадып турар. Ажаалта кассалары ачыкчы човырга оларын хууула бөкүдизин шпн хууварыга, өзүн турар материал бол-гаш културтуг хертегелде-рин хандарыга ажылдап турган тыпкан хөрөңгизини шын чарыдарында дуулап турар.
Ажаалта кассалары ол бүгү ажалдар-биле чергелештир 1968 чылдын 3 хуулу ойнап алышыныгыш иштик чө-зөлийн облигациялар тара-дып азы делер салын ап-ла турар. Ол чөзөлийнги тара-ды чылда чеди катан бооп турар.
3 хуулу чөзөлийн облига-цияларын салып алган киле-дин өр-ла хой түнүг ойнап алышыныгыштар таварышкы-лаар.
Хамаатылар! Күрүнени 3 хуулу ойнап алышыныгыш иштик чөзөлийнги облига-цияларын ажаалта кассала-рындан салып алгырыче да-лажынар!
К. ПОДСАДНИКОВА.

Солун неделяда 6 катан үнер

Бизде, Шеткин-Кравченко кууунчуу бажы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторун оралакчыларынын 35-24, пропа-ганда килдинин 23-54, харысалгалык секретарынын 23-35, шпнгиж амалдык килдинин 27-13, културга килдинин 23-54, көдө-ажыл-агый килдинин 21-47, үлетур килдинин 22-64, чагаа килдинин 41-27, информация база совет тургузуц килдинин 20-60, бухгал-терлякы 31-75, корректорларынын 27-41. Солун шөлөйи барганда 32-75 телефоны дозгар.
Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүленини чыгында Тыванын ном үндүрер чериниң республика типографиясы (Кызыл, Шеткин-Кравченко кудумчуу 1), ТС-00942.